

УДК 321.01/.02:316.624]:355.01](477)
DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-100-109

Олег ЛЕВІН[©]
кандидат
історичних наук,
доцент
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Олег ПОПЛАВСЬКИЙ[©]
кандидат
історичних наук,
доцент
(Університет
митної справи
та фінансів,
м. Дніпро, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Досліджено вплив російсько-української війни, введення воєнного стану в Україні на трансформацію її політичної системи.

Зроблено спробу осмислити проблеми, що виникли у функціонуванні роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, засобів масової інформації, політичних і неополітичних інститутів суспільства та проаналізувати нові політичні реалії та процеси. Доведено, що політична система України в умовах повномасштабного вторгнення РФ продемонструвала інституційну стійкість та ефективність. Наголошено на необхідності подальшої трансформації політичної системи України з метою переходу до президентської форми правління, створення стабільних, збалансованих та ефективних сучасних державних інститутів із чітко визначеною сферою компетенції та формалізованими політичними практиками.

Визначено перспективи подальших політичних змін в країні після перемоги у війні.

Ключові слова: політична система, трансформація, влада, суспільство, війна, воєнний стан.

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави вплинуло на всі сфери суспільного життя, призвело до суттєвих змін у процесі політичної трансформації країни, дисбалансу всієї політичної системи України. При цьому українське суспільство продемонструвало свою стійкість та спроможність до консолідації. Єдина мета – перемога над агресором – посилила тенденції до об'єднання представників різних політичних, соціальних, релігійних верств, зменшення розбіжностей у політичних поглядах, цінностях різних груп населення.

Як відомо, поняття «трансформація» означає зміну виду, форми, історичних властивостей певного процесу. Політична трансформація суспільства в межах цієї парадигми означає видозміну стану чи форми існування політичних явищ та процесів. Актуальність проблеми політичної трансформації в Україні в умовах повномасштабної війни пов'язана з необхідністю ретельного аналізу нових політичних реалій і процесів, глибокого професійного осмислення та оптимального розв'язання проблем, що виникли у функціонуванні політичної системи, а також пов'язаних із місцем і роллю в ній соціально-політичних та державно-правових інститутів. Якщо трансформаційні процеси в політичній системі суспільства довоєнної України розглядалися значною мірою з позицій внесення змін до нормативно-правових актів, створення та розвитку політичних інститутів, реалізації принципу поділу влади, реформування виборчої системи тощо, то нові реалії війни привели до перегляду багатьох методологічних підходів до розуміння цих проблем з урахуванням військової тематики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. На розробку проблеми з'ясування змісту та спрямованості сучасних політичних трансформацій у пострадянських країнах справили вплив західні вчені: З. Бжезінський, Е. Вайнінг, С. Дубе, А. Ронатас, Х. Тіммерман, Р. Шварценберг та ін. Аспектам специфіки

© О. Левін, 2024
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3501-3509>
docentagro55@gmail.com

© О. Поплавський, 2024
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9023-9992>
poplavich@i.ua

політичних змін безпосередньо в пострадянській Україні присвятили праці О. Бабкіна, М. Дмитренко, В. Кремень, В. Малиновський, М. Остапенко, Є. Перегуда, В. Ткаченко та інші науковці. Але питання особливостей трансформації політичної системи в умовах війни окремо практично не висвітлюється. Головною причиною цього є те, що вказані процеси все ще відбуваються і багато науковців чекають завершення війни. Однак все ж таки певні аналітичні матеріали з окресленої тематики вже починають з'являтися [1; 2].

Метою статті є вивчення впливу воєнного стану, запровадженого у перший день повномасштабного вторгнення, на трансформацію політичної системи України, а також визначення перспектив подальших політичних змін.

Вклад основного матеріалу. Під політичною системою розуміють систему політичних відносин, правових і політичних норм, інститутів та ідей, пов'язаних із формуванням і здійсненням влади та управлінням суспільством. При цьому основним змістом трансформаційного процесу в політичній сфері є якісна та комплексна зміна структури й функціонування політичної системи суспільства, динаміка і результативність цього процесу залежить від здатності політичних інститутів і основних політичних акторів реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. Відомий американський політолог Д. Істон, до речі, один із авторів класичної теорії політичної системи, зазначає, що «...у внутрішній організації політичної системи основною властивістю, характерною й для інших соціальних систем, є винятково гнучка здатність реакції на умови свого функціонування. Дійсно, політичні системи містять найрізноманітніші механізми, за допомогою яких їм вдається справлятися із вражаючими впливами середовища. За допомогою цих механізмів вони мають можливість регулювати свою поведінку, трансформувати внутрішню структуру й навіть змінювати фундаментальні завдання. На відміну від соціальних систем, інші типи систем не мають цієї властивості».

Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 р. фактично переформатувало політичне поле України. Незважаючи на те, що принципової зміни у системі управління державою не відбулося, протягом останніх двох років відбувався процес поступового єднання гілок влади, їх моноцентричного підпорядкування президентській вертикалі. В Україні продовжували функціонувати основні гілки влади з розподілом повноважень, але кожна з них пройшла певну еволюцію, пов'язану з початком війни. Фактично, починаючи з лютого 2022 р., кожен орган влади почав працювати в цілодобовому режимі та в умовах форс-мажорних обставин.

Певних змін передусім зазнав інститут глави держави. Президент України – це ключова фігура, яка впливає і на центральну владу, і на місцевий рівень. В умовах повномасштабної війни саме очільник держави отримує всі реальні важелі впливу в державі. В перший день війни Верховна Рада України затвердила Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3]. Відповідно до цього рішення в Україні вступили в дію положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що чітко визначають додаткові повноваження глави держави. Згідно з цими положеннями Президент України здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану, здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб ЗСУ, а також може прийняти рішення про відсторонення від займаної посади посадової особи, призначення на посаду та звільнення з посади якої віднесено до його повноважень, та покладання на відповідний період виконання обов'язків на іншу особу.

Крім цього, закон чітко визначає порядок взаємодії військового командування та військових адміністрацій з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також що підпорядкування їм інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Головнокомандувачем Збройних Сил України [4].

Посиленню президентської вертикалі влади сприяло і створення на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» обласних та районних військових адміністрацій на базі державних адміністрацій, голови яких набули статусу начальників відповідних військових адміністрацій. Фактично військові адміністрації – це тимчасові державні органи, що формуються указом Президента України та діють на визначеній Главою держави території як тимчасовий захід із елементами військової організації управління для гарантування безпеки в умовах воєнного стану.

Таким чином, у повністю законний спосіб із першого дня війни Президент України В. Зеленський отримав усі реальні важелі впливу як усередині, так і за межами країни. На думку вітчизняного дослідника В. Тисячного, «В. Зеленський отримав суттєві електоральні, репутаційні, іміджеві бонуси після початку повномасштабного вторгнення. Втримавши управління країною, залишившись у Києві та розпочавши політичну, військову, економічну боротьбу проти росії, Голова держави зміг акумулювати як всенародну підтримку, так і загальносвітову увагу» [1, с. 52]. Про це свідчать результати соціологічних досліджень. Так, опитування «Групи Рейтинг», що відбулося 1 березня 2022 р., вказує на те, що рівень підтримки Президента України серед українців сягнув 93 %. За даними тієї ж агенції, станом на 27–28 червня 2022 р. його підтримували 91 % співгромадян [5]. В. Зеленський став одним із найпопулярніших політиків світу у загальносвітових ЗМІ.

Все це свідчить про серйозну зміну тенденцій політичної трансформації України в умовах війни, перезавантаження політичної системи країни, поступовий переходу від моделі парламентсько-президентської форми правління до президентської. На сьогодні можемо констатувати злиття президентської та виконавчої гілок влади при фактичній втраті суб'єктності з боку Верховної Ради України.

Незважаючи на те, що формально Верховна Рада України продовжує працювати, має місце фактична монополізація виконавчою (президентською, у нашому випадку) владою порядку денного Парламенту. Якщо додати до цього традиційно низький рівень довіри з боку українців саме до вищого законодавчого органу влади, розбалансованість і диференційованість Верховної Ради України напередодні повномасштабного вторгнення рф, нерегулярність її роботи вже під час війни та взагалі зменшення ролі і значення цього органу влади в політичному житті країни в окреслений період, можна констатувати наявність серйозної кризи українського парламентаризму у владному трикутнику.

Важливою складовою процесу трансформації органів влади в умовах війни виступає переформатування роботи органів місцевого самоврядування. Треба нагадати, що повномасштабне вторгнення рф фактично перервало одну з найуспішніших реформ в Україні – реформу децентралізації. На першому її етапі (2014–2019 рр.) було закладено фундамент для подальших змін щодо перерозподілу повноважень, ресурсів та відповідальності між інститутами влади на різних рівнях урядування. На другому етапі реформи децентралізації, що розпочався у 2020 р., було затверджено новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, сформовано 1469 територіальних громад, що покрили усю територію країни, ліквідовано 490 районів, проведено місцеві вибори на територіальній основі новоутворених громад і районів. Унаслідок реформи очільники міст, територіальних громад, місцеві депутати отримали більше фінансових можливостей для своїх мешканців та, як результат, самостійності.

Війна, що почалась у лютому 2022 р., продемонструвала ефективність і міцність місцевого самоврядування й реформи децентралізації. Незважаючи на те, що частина громад опинилася в окупації, у зоні активних бойових дій, незважаючи на те, що з початком воєнного стану держава законодавчо суттєво обмежила повноваження органів місцевої влади, в цілому місцеве самоврядування підтвердило свою інституційну спроможність. Воно стало фундаментом територіальної оборони, основою організаційних заходів із забезпечення життєдіяльності громад в умовах війни. Місцева влада сьогодні активно підтримує військових і цивільних, які постраждали від війни. Своїми ресурсами вона забезпечила прийняття і розміщення внутрішніх переселенців, лікування військових, налагодила безпеку тилу, роботу релокованого бізнесу. Громади ефективно і оперативно допомагають армії, закриваючи більшість потреб, на котрі не вистачає державних зусиль.

Після закінчення війни перед системою місцевого самоврядування України постануть великі проблеми, пов'язані насамперед із поверненням людей та продовженням відбудови. Такого масштабу руйнувань, таких площ окупованих та деокупованих територій, такої кількості переміщених людей в Європі не було багато десятиліть. Також серед основних викликів, на котрі доведеться відповідати органам місцевого самоврядування після нашої перемоги, – продовження реформи децентралізації, особливо з питань збору місцевих податків, реінтеграція ветеранів, розширення функціоналу місцевого самоврядування та ін.

Криза вищого органу законодавчої влади є суміжною із кризою ще одного ключового «інституційного» суб'єкта політичної системи країни – партійної системи. Ця криза не пов'язана з початком війни, вона має системний та тривалий характер. Протягом усього періоду незалежності в Україні фактично не було політичних партій у класичному

розумінні цього поняття. Відсутність чітко визначеної ідеологічної спрямованості та обумовлених нею цілей та програм діяльності, орієнтація на лідерів, а не на виборців, так само як і вертикальної мобільності, слабка структура регіональних осередків – всі ці застарілі хвороби перетворили український партійний простір на нагромодження занадто великої кількості партій так званого клубного типу, а загалом – суто політичних проєктів, створених під конкретних лідерів. Як правило, такі партії припиняли свою активну діяльність, шойно їхній лідер втрачав політичний вплив. У цілому партійна система України завжди характеризувалася дуже низьким рівнем стабільності та інституалізації. Партії функціонували насамперед як електоральні машини. Все це призводило до того, що саме політичні партії мали найменший рівень довіри українців.

Закономірним наслідком хронічного дефіциту довіри до партійної системи став високий запит на нові обличчя в політиці. Саме такий запит сприяв перемозі В. Зеленського на чергових президентських виборах, а проведення позачергових парламентських виборів у липні 2019 р. дозволило Президенту реінвестувати свою високу популярність у електоральну підтримку партії «Слуга Народу». Після цих виборів в Україні сформувалася партійна система поляризованого плюралізму, основною віссю поляризації якої залишалися геополітичні орієнтації, а також тісно пов'язане з ними соціокультурне розмежування щодо питань мови, історичної спадщини тощо. На початок повномасштабного вторгнення РФ правляча партія «Слуга Народу» посідала центристську позицію, а «Європейська Солідарність» і «Опозиційна платформа – За життя» домінували на протилежних полюсах.

Повномасштабна війна внесла суттєві корективи як у розміщення політичних сил в органах законодавчої влади, так і безпосередньо в механізм функціонування партійної системи України.

По-перше, з початку війни більшість українських партій так і не знайшли свого місця в умовах виникнення нових викликів. Суттєве послаблення позицій українських олігархів призвело до зміни партійного фінансування, його деолігархізації. Фактично вперше в новітній історії України виникла перспектива організації та фінансування нових партійних проєктів поза інтересами великих фінансово-промислових груп. Поряд із цим велика кількість партій, що фактично виступали суто виборними проєктами тих чи інших спонсорів, опинилися на межі існування.

По-друге, заборона можливості зареєструвати нову партію під час воєнного стану не дозволяє сподіватися на появу нових суб'єктів політичного процесу найближчим часом. Але зростаючий запит суспільства на професійну політику формує передумови поляризації політичного простору на класичну для західного світу двопартійну модель – влади і опозиції. Така модель передбачає наявність двох потужних політичних партій і декількох менш потужних, розподілених між двома основними центрами впливу.

По-третє, війна спричинила збільшення довіри суспільства до сил оборони України. За результатами соціологічного дослідження, проведеного «Центром Розумкова» на замовлення Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні у другій половині 2022 р., серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні Сили України – їм довіряють повністю або повною мірою 96 % опитаних [6]. Закономірним наслідком цього стане намагання політичних партій залучати до своїх лав військових або виставляти на вибори кандидатів із-поміж військових, ветеранів російсько-української війни.

По-четверте, війна з РФ вже призвела до зникнення запиту на проросійські політичні сили. З початку повномасштабного вторгнення РФ майже два десятки політичних партій проросійського спрямування, серед яких найбільш одіозні – «Партія регіонів», «Опозиційний блок – За життя», «Наші», «Партія Шарія» та ін., були заборонені через свою колаборантську діяльність. Але незважаючи на заборону самих партій, в Україні залишається достатньо значна кількість людей, які ще вчора були прихильниками цих партій. Тому однією з актуальних проблем післявоєнного переформатування політичного простору стане внесення завчасних змін до Виборчого кодексу України щодо закріплення в ньому запобіжників для участі у виборчих процесах державного та місцевого рівнів осіб, що визнані судом державними зрадниками та колаборантами.

По-п'яте, переміщення громадської та політичної активності в умовах дії воєнного стану з центру в регіони за рахунок збільшення внутрішньо переміщених осіб, релокації бізнесу вплине на посилення регіональних партійних проєктів. Згадується ще довоєнна спроба створення так званої партії мерів в українському політичному просторі

у 2018 р., коли очільники Дніпра, Миколаєва, Чернівців, Житомира, Кропивницького та Каховки оголосили про створення політичної партії «Пропозиція», що ставила за мету побудову в країні ефективної системи місцевого самоврядування. Сьогодні, коли велика кількість населених пунктів України практично щоденно піддається ракетним обстрілам з боку агресора, саме голови міст, територіальних громад опинилися на передньому краї захисту людей, відновлення їхніх осель, надання щоденної практичної допомоги. Фактор зростання довіри до цієї категорії посадових осіб може привести до реінкарнації проєкту «партія мерів», проте вже в новому сприйнятті. Подібна перспектива консолідації місцевих та регіональних еліт також може стати одним із чинників політичного життя країни в повоєнний період.

Однією з найважливіших інституцій суспільства, спеціально створеної для збирання, обробки та розповсюдження інформації, виступають засоби масової інформації. Вони є активним і самостійним елементом політичної системи суспільства і в демократичних країнах відіграють роль четвертої влади. З огляду на великі можливості впливу за допомогою PR-технологій на формування громадської думки та на ставлення громадськості до політичної системи засоби масової інформації зіграли вирішальну роль у якісній зміні існуючої в Україні політичної системи і сьогодні продовжують відігравати істотну роль в її функціонуванні.

Головною метою в роботі засобів масової інформації після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України стало висвітлення актуальної достовірної інформації для населення, уникаючи при цьому завдання шкоди у сфері безпеки та стратегічним планам України на шляху до перемоги. Зважаючи на те, що під час війни доступ до перевіреної правдивої інформації стає особливо актуальним, є виправданим внесення певних обмежень щодо реалізації права на інформацію з метою дотримання балансу між інтересами національної безпеки та правом на свободу слова.

У цілому українські ЗМІ та журналісти з початку війни виявили себе найкращим чином. Вони надихають населення, підбадьорюють громадян активніше допомагати фронту і тилу, розповідають про Україну та її боротьбу за кордоном, формують масову свідомість та моделюють поведінку і представників нашого суспільства, і громадян країн-союзників та нейтральних держав, і навіть мешканців країни-агресора. Завдяки медійникам українське суспільство у найскладніші для нашої держави часи зберегло свою єдність та згуртованість перед обличчям ворога, зуміло максимально мобілізуватися на захист України.

Безпосередньо щодо змін у функціонуванні четвертої влади в Україні після початку повномасштабного вторгнення РФ слід зазначити насамперед таке:

– в умовах жорстокої інформаційно-психологічної війни держава забезпечила все необхідне для свободи слова і невтручання у роботу ЗМІ. Незважаючи на те, що були прийняті нормативно-правові акти, котрі вплинули на введення певних обмежень щодо реалізації права на інформацію [7-8], баланс між свободою слова та відповідальністю за право користуватися цією свободою був досягнутий без зайвого правового регулювання та державного примусу і контролю;

– на телебаченні, котре дивляться 62 % українців, де у довоєнні часи панувала конкуренція багатьох телеканалів, що належали різним власникам-олігархам, із першого дня війни був запущений спільний інформаційний телемарафон під назвою «Єдині новини». Він був створений великими телевізійними холдингами (ICTV/СТБ, «Інтер», «1+1», «Суспільне», «Рада», «Україна») за участю представників влади. Певний час феномен єдиного телевізійного марафону був дійсно виправданим в умовах інформаційної війни проти нашої держави, розчарування людей від жахливої реальності, паніки серед населення, нагнітання істерії. Але зараз, на думку окремих журналістів, телемарафон перетворився на механізм піара влади під приводом «інформаційної оборони». А недопущення до телемарафону окремих телеканалів, афілійованих із лідером опозиційної до влади «Європейської Солідарності» («5 канал», «Прямий» та «Еспресо»), викликає багато питань саме щодо свободи слова, нехай навіть в умовах війни;

– зростання активності населення в Інтернет-мережі на платформах «Фейсбук», «Ютуб», «Телеграм», «Тік Ток», при тому що всі ці платформи юридично не є українськими. Незважаючи на зростаючий на них попит, вони не регулюються українським законодавством і не несуть відповідальність за розповсюджену інформацію, причому частіше за все вони продукують не стільки новини, скільки трактовки новин. Сьогодні багато нових медіа, зокрема месенджерів, стали виконувати роль ЗМІ, хоча

фактично вони такими не є. З огляду на те, що головним споживачем новин в Інтернет-просторі є насамперед молодь, треба вже сьогодні шукати відповіді на виклики часу;

– зростання попиту на соціальні мережі як альтернативу традиційним ЗМІ (зокрема телебаченню, друкованим виданням) сприятиме розвитку блогосфери. З одного боку, це позитивне явище – такі канали комунікації є демократичнішими, вони не вимагають інвестувань великих коштів, мають низьку собівартість, а отже, є більш доступними для використання громадянами. З іншого боку, розвиток блогосфери несе в собі ризик посилення тінізації медіасередовища, оскільки велику кількість блогерів набагато важче контролювати на предмет залежності від груп інтересів порівняно з великими медіахолдингами. Популярність блогерів як постачальників новин та джерел їх трактувань не лише створює новий фактор впливу на політичний простір України, а має потенціал для його видозміни та появи нових учасників політичного процесу. Це ще одне середовище, котре потенційно може висунути нових гравців, які своєю медійною популярністю спроможні перетворити у популярність політичну. Але зазначений шлях є достатньо складним. Добре відомий феномен О. Арестовича наочно продемонстрував, як вчорашні «власники думок» помножували себе на нуль необережними висловлюваннями та діями;

– послаблення позицій олігархів, у тому числі на медіаринку України, привело до суттєвих змін у розповсюдженні інформації. Спокуса заробляння грошей та політичного капіталу на поширенні антидержавних наративів, спроба нав'язати суспільству чужі для нього цінності, гонитва за «хайпом» заради рейтингів – всі ці застарілі алгоритми довоєнного інформаційного просування, сподіваємося, залишаться у минулому.

Крім того, потрібно вже сьогодні бути готовим до того, що після війни на медійне поле України можуть зайти нові потужні гравці із західним капіталом. Розвиток такого сценарію здатен серйозно змінити ситуацію, оскільки масмедіа є такими самими суб'єктами публічної політики, як і органи державної влади та місцевого самоврядування.

Абсолютним лідером довіри українців серед інших неполітичних соціальних інститутів, що входять до політичної системи суспільства, виступає церква. В сучасній Україні вплив церкви як інституту громадянського суспільства є більш потужним, ніж впливи партій або державних діячів, що підтверджують результати соціологічних досліджень [9]. Володіючи потужними матеріальними та людськими ресурсами, маючи безпосередній вихід на електорат, церква стала невіддільним елементом суспільно-політичних процесів. У свою чергу, політична влада традиційно намагалась та намагається використовувати релігію як мобілізаційний або дезінтеграційний чинник.

Слід підкреслити, що за 30 років незалежності в Україні сформувалася складна та динамічна конфесійна структура з домінуванням православного сектора. Станом на 2020 р. у країні діяли понад 100 деномінацій і релігійних рухів, із них 60 конфесій християнського коріння, 9 – мусульманських, понад 5 – юдейських, понад 10 – орієнтального походження, понад 5 – (нео)язичницької орієнтації тощо.

Війна рф проти України актуалізувала роль церкви як інституту та осередку вірян. Використання росією релігії як зброї, намагання дискредитувати Україну на міжнародній арені та просування наративів про УПЦ як «жертву репресій» із боку влади мало наслідком остаточну поляризацію християнських конфесій України та їхній цивілізаційний вибір. Репресії за ознакою релігійної приналежності на окупованих територіях, встановлення на них монопольного становища Української православної церкви, що знаходиться у юрисдикції московського патріархату, політика витіснення з'вдти релігійних організацій інших конфесій, що перебувають на проукраїнських позиціях, – всі ці обставини призвели до суттєвих порушень християнських принципів та духовних норм, котрі має реалізовувати Церква. Посилився процес долучення до Православної церкви України релігійних громад, що раніше знаходилися в єдності з московським патріархатом. У самій УПЦ проходять неоднозначні процеси пошуку свого місця в умовах війни. Деякі єпархії УПЦ вже офіційно заявили, що припиняють поминання імені патріарха Кирила (Гундяєва) під час богослужінь. Група священників на чолі з протоієреєм А. Пінчуком організувала збір підписів за проведення міжнародного церковного трибуналу над главою російської православної церкви. Щоб зупинити наростаючий розкол церкви, Собор УПЦ у травні 2022 р. ухвалив рішення про «самостійність і незалежність» від москви. В цілому УПЦ з початку повномасштабного вторгнення рф опинилась у стані найсуворішої канонічної кризи за весь час свого існування.

Засудження главою римсько-католицької церкви Папою Римським Франциском російського вторгнення в Україну, спільна позиція в цьому питанні двох основних католицьких деномінацій (Української греко-католицької церкви та римо-католицької

церкви в Україні) про неможливість виправдання нападницької війни свідчить про підтримку і солідарність з народом України в ці складні часи. Разом з Україною залишилися християнські протестантські течії, котрі, побачивши, як російська влада на окупованих територіях змушує їх до перереєстрації з подальшим підпорядкуванням російськими релігійним центрам або забороняє і визначає «екстремістськими» (як Свідків Єгова), зробили всі необхідні висновки.

Окупація Криму завдала значної шкоди корінному народу півострова – кримським татарам, в контекст суспільно-політичного та національно-культурного життя яких завжди була тісно вплетена мусульманська релігія. Через політичні, національні та релігійні утиски і переслідування з боку окупаційної російської влади значна частина кримських татар змушена була залишити Крим і переїхати на материкову Україну, створюючи громадянські об'єднання та релігійні організації.

Україну в її протистоянні з РФ нині підтримують представники всіх конфесій, що представляють різні напрями юдаїзму. Десятки тисяч українських євреїв унаслідок війни були змушені виїхати, сотні загинули під російськими обстрілами. Внаслідок бойових дій знищено об'єкти єврейської громадської інфраструктури на всій території країни: меморіали жертвами Голокосту, цвинтарі, синагоги та ін.

За результатами соціологічного опитування «Війна і Церква, Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2022», що проводилося соціологічною службою Центру Розумкова, в Україні суттєво збільшився відсоток респондентів, які відзначають позитивну роль церкви в українському суспільстві. Якщо у 2020 р. він становив 40 %, у 2021 р. – 49,5 %, то у 2022 р. зріс до 59 %, що є найвищим показником із 2000 р. Також більшість учасників опитування вважають, що церква має бути національно орієнтованою, а роль церкви у нинішній ситуації в Україні відповідає очікуванням як віруючих, так і суспільства в цілому [10].

Отже, в підсумку можна констатувати, що війна РФ проти України актуалізувала роль церкви як складової політичної системи. Незважаючи на воєнний стан, в Україні зберігається високий рівень релігійної свободи, не заборонено жодній церкві, на відміну від окупованих росією територій. Основними пріоритетами подальшої трансформації розвитку державно-церковних відносин у повоєнній Україні будуть такі:

- подолання регіонально-релігійного поділу країни (якщо він виникне уздовж кордону окупованих сьогодні українських територій), міжконфесійних конфліктів, зокрема, шляхом залучення громадських організацій, недержавних аналітичних центрів, що спеціалізуються на релігійній тематиці;

- сприяння душпастирській і соціально-гуманітарній діяльності релігійних організацій, що спрямована на надання церквою психологічної допомоги, підтримки у вирішенні соціальних і матеріальних проблем громадянам, внутрішньо переміщеним особам, на привернення міжнародної уваги до їхніх проблем;

- надання допомоги у забезпеченні альтернативної (невійськової) служби осіб, чий релігійні переконання не дозволяють брати до рук зброї;

- сприяння розвитку капеланської служби у Збройних Силах України, присутності духовенства у війську, перетворення її на вид актуального служіння своєму народові;

- покращення церковної комунікації, пошук нових виходів церкви на медіа як загальноукраїнського значення, так і світового, входження у соціальні мережі, створення бренд-буку церковних структур, розробка зручних для суспільства мобільних застосунків церков та ін.

Проте ключовим чинником трансформації політичного простору, а разом із ним і всієї політичної системи України, виступає українське суспільство, що змінюється під впливом війни. З одного боку, війна стала фактором його консолідації. З іншого – саме українське громадянське суспільство стало неочікуваною таємною зброєю в боротьбі з російською навалюю:

1. Перше, що описує українське суспільство сьогодні – віра в перемогу. Понад 90 % українців живуть із цією вірою. Перемога у війні стає націєтворчою ідеєю. Зараз бути українцем означає бути залученим до допомоги нашій перемозі. Участь кожного у перемозі буде критерієм, як формуватиметься нова стратифікаційна система у повоєнній Україні;

2. Суспільство в переважній більшості підтримує дії влади, відчуваючи при цьому напруженість, характерну для суспільства, що веде екзистенціальну оборонну війну;

3. Війна, як суспільно-політичне явище, змінила багатьох людей, пробудив у

них почуття гордості, патріотизму, взаємодопомоги. Понад 80 % українців сьогодні відчувають гордість за свою державу, 75 % вважають, що ми рухаємося правильно. У 2020 р. абсолютна більшість людей стверджувала, що відчуває розчарування у ставленні до держави, натомість зараз 90 % громадян такого розчарування не мають [11]. Крім того, сьогодні змінюються мережі взаємодії, соціальні практики, уявлення про себе та суспільство. Стали більш важливими співпраця та взаємодія між людьми. Під час повномасштабної війни українці безпрецедентно об'єдналися та згуртувалися;

4. Війна змінила ступінь соціальності економіки. Сьогодні ми є свідками того, що відбувається перехід від класичного ринкового обміну, коли, спрямовуючи певне благо, очікуємо певне благо у відповідь, до режиму дару – передаємо благо без отримання взаємного блага. Це є властивим не лише державі, а й багатьом учасникам економічних процесів в країні;

5. Незважаючи на певні обмеження, пов'язані з положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (призупинення виборів до органів влади всіх рівнів, заборона на проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо, обмеження свободи слова, свободи пересування, запровадження комендантської години та ін.), українське суспільство продовжує демонструвати високу громадську активність, розуміння необхідності мілітарної ієрархії, певної централізації влади в умовах війни.

Повномасштабна війна стала поштовхом для змін і в роботі громадських організацій. Тепер вони більше співпрацюють, ніж конкурують одна з одною. Це простежується у реалізації спільних ініціатив для допомоги українському суспільству у боротьбі з агресором. Основними напрямками роботи громадських організацій сьогодні є: інтеграція ветеранів, співпраця з місцевими та регіональними громадами, організація та проведення вивчення громадської думки, навчання людей на тренінгах, збір та поширення інформації, забезпечення більшої прозорості, відкритості та участі громадян в ухваленні рішень, планування відновлення зруйнованих територій та ін. В умовах війни громадські організації фактично взяли на себе деякі функції, що зазвичай в інших країнах виконують органи виконавчої влади.

Суттєвим викликом для українського суспільства під час війни стало падіння народжуваності та зменшення тривалості життя, надмірна передчасна смертність, депопуляція, зниження густоти населення, особливо на окремих територіях. Війна різко скоротила населення України, переважно за рахунок біженців, більшість із яких становлять жінки фертильного віку та діти. За різними оцінками, від початку повномасштабної війни майже 8 млн людей залишили Україну. Зважаючи на те, що країна увійшла в стан війни, перебуваючи у затяжній демографічній кризі, протягом наступних десятиліть Україні загрожує різке скорочення населення, гендерний дисбаланс, нестача робочої сили. У свою чергу, зміна локації значної частини громадян всередині України, депопуляція одних територій і надлишкова популяція інших стануть каталізаторами трансформацій у структурі розселення, виробництва, на ринку праці, у запитах на професійні навички тощо. Всі ці процеси, накладені ще й на посттравматичний синдром, отриманий суспільством у ході війни, призведуть до ще більшої радикалізації позицій окремих верств населення (фронтників, біженців, внутрішньо переміщених осіб та ін.).

Висновки. Наведений вище аналіз трансформації політичної системи України в умовах російсько-української війни дозволяє дійти таких висновків:

1. Політична система України в умовах повномасштабного вторгнення РФ продемонструвала інституційну стійкість та ефективність;

2. Ця російсько-українська війна стала не тільки тестом на спроможність політичних інститутів України, але й лакмусовим папірцем згуртованості українського суспільства. Органи влади, політичні сили, неполітичні інститути об'єдналися заради перемоги у цій війні. Консолідація нації при цьому ґрунтується як на ентузіазмі і жертвності громадян, так і на адекватних кроках із боку органів влади, що відображають національний консенсус та готовність останньої до рівноправної співпраці з усіма представниками громадянського суспільства;

3. Війна яскраво продемонструвала, що політичній системі України вкрай потрібні сучасні стабільні, збалансовані й ефективні державні інститути з чітко визначеною сферою компетенції та формалізованими політичними практиками. Незбалансованість політичної системи країни, що до війни коливалася між циклічним посиленням і послабленням інституту Президента, змінилася, на наш погляд,

остаточним посиленням президентської вертикалі, централізацією влади в руках виконавчих інститутів. Зважаючи на це, а також на ту обставину, що й після нашої перемоги у війні РФ тривалий час залишиться ворогом України, актуальним напрямом подальшої політичної трансформації в нашій країні стане зміна форми правління, а саме: перехід до президентської форми правління із закріпленням на законодавчому рівні ключової політичної ролі Президента держави у структурі політичної влади;

4. Важливим чинником трансформації політичної системи України в умовах війни стала деолігархізація суспільних відносин, що створило широкий спектр потенційних можливостей для змін як у партійній системі держави, так і у медійному просторі;

5. Повномасштабна війна стала могутнім каталізатором національної ідентифікації та цивілізаційного вибору фактично для кожної церкви і деномінації в країні, створила умови для здобуття духовної незалежності всіх українських вірян, зміцнила позиції церкви в політичній системі України;

6. Українське громадянське суспільство в умовах війни вкотре продемонструвало свою стійкість, здатність до мобілізації та об'єднання. Воно знайшло свою націєтворчу ідею – перемогу у війні. Зростання суспільного запиту на залучення громадян і громадських організацій до ухвалення управлінських рішень, безпрецедентне нарощування волонтерського руху, посилення горизонтальних зв'язків, формування міжрегіональної згуртованості – все це демонструє зрілість українського суспільства, його спроможність реагувати на непрості виклики сьогодення;

7. Зміни орієнтирів трансформації політичної системи України, що пов'язані з початком російсько-української війни, формують запит суспільства на створення моделі управління країною після перемоги, переформатування системи політичної влади, швидкі реформи у відновленні країни в певній системі координат.

Список використаних джерел

1. Тисячний В. Процес девіації політичної системи України в умовах її моноцентричності та воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1 (67). С. 49–58. URL : [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-7).

2. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

5. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html.

6. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). *Разумков центр*. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>.

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора : Закон України від 03 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>.

8. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22 травня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>.

9. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (листопад 2022 р.). *Разумков центр*. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>.

10. Коваліско Н., Сокур'янська Л. Круглий стіл «Українське суспільство після перемоги». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 179–192. URL : <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-4/16.pdf>.

11. Skyba E., Tkachenko K. Philosophical foundations of a new approach to the community policing' activity. *Philosophy, Economics And Law Review*. 2023. Vol. 3. No. 2. P. 17.

Надійшла до редакції 08.02.2024

Прийнято до опублікування 22.02.2024

References

1. Tysiachnyi, V. (2023) Protses deviatitsii politychnoi systemy Ukrainy v umovakh yii monotsentrychnosti ta voiennoho stanu [The process of deviation of the political system of Ukraine in the conditions of its monocentricity and martial law]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*. № 1 (67), pp. 49–58. URL : [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-7). [in Ukr.].
2. Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [The political system of Ukraine in the conditions of war]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny>. [in Ukr.].
4. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. [in Ukr.].
5. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] : Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. [in Ukr.].
6. Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022) [National survey: Ukraine in conditions of war (March 1, 2022)]. *Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html. [in Ukr.].
7. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni orientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen–zhovten 2022r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. *Razumkov tsestr*. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideolohichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-ahresii-veresen-zhovten-2022r>. [in Ukr.].
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zaborony vyhotovlennia ta poshyrennia informatsiinoi produktsii, spriamovanoi na propahuvannia dii derzhavy-ahresora [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Prohibition of Production and Distribution of Information Products Aimed at Promoting the Actions of the Aggressor State] : Zakon Ukrainy vid 03 bereznia 2022 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>. [in Ukr.].
9. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsyistskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symboliky voiennoho vtornnennia rosiiskoho natsyistskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu [On Prohibition of Propaganda of the Russian Nazi Totalitarian Regime, Armed Aggression of the Russian Federation as a Terrorist State Against Ukraine, Symbols of the Military Invasion of the Russian Nazi Totalitarian Regime in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 22 travnia 2022 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>. [in Ukr.].
10. Viina i Tserkva. Tserkovno-relihiina sytuatsiia v Ukraini 2022 r. (lystopad 2022 r.) [War and the Church. Church and religious situation in Ukraine in 2022 (November 2022)]. *Razumkov tsestr*. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnorelihiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>. [in Ukr.].
11. Kovalisko, N., Sokurianska, L. (2022) Kruhlyi stil «Ukrainske suspilstvo pislia peremohy» [Round table «Ukrainian society after victory»]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. № 4, pp. 179–192. URL : <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-4/16.pdf>. [in Ukr.].
12. Skyba, E., Tkachenko, K. (2023) Philosophical foundations of a new approach to the community policing activity. *Philosophy, Economics And Law Review*. Vol. 3. No. 2, p. 17.

ABSTRACT

Oleh Levin, Oleh Poplavskiy. Transformation of the political system of Ukraine through the russian-Ukrainian war. The article examines the influence of the russian-Ukrainian war, the introduction of martial law in Ukraine, on the transformation of its political system.

An attempt is made to understand the problems that have arisen in the functioning of state and local self-government bodies, mass media, political and non-political institutions of society, and to analyze new political realities and processes. It is proved that the political system of Ukraine in the conditions of a full-scale invasion of the russian federation demonstrated institutional stability and efficiency. The need for further transformation of the political system of Ukraine in order to transition to a presidential form of government, to create stable, balanced and effective modern state institutions with a clearly defined sphere of competence and formalized political practices is emphasized.

During martial law and Russia's full-scale war against Ukraine, the President is Commander-in-Chief and during wartime his role increases. Currently, the President of Ukraine controls security and defense and foreign policy. If, after the war, it becomes necessary to make changes to the Constitution regarding a change in the form of government, the articles prescribing the powers of the Verkhovna Rada, the President, and the Cabinet of Ministers will be changed.

Prospects for further political changes in the country after the victory in the war are determined.

Keywords: *political system, transformation, power, society, war, martial law.*